

RIJKE OOGST BUITENLANDSE WERKWEK 2013 IN DE PFALZ

Rob Chrispijn

Jodenweg 1, 8385 GP Vledderveen

met bijdragen van Eef Arnolds, Ronny Boeykens en Henk Huijser

Chrispijn, R. 2014. A rich harvest from the NMV foray in the Pfalz. *Coolia* 57(2): 57-68.

An impression is given of the foray of The Netherlands Mycological Society in the German Pfalz. Several interesting finds are commented upon, originating from several characteristic habitats of the region.

Afgelopen jaren is de NMV niet altijd even gelukkig geweest met haar Buitenlandse werkweken. Vaak was het in september te droog. Vandaar dat de Werkweek van 2013 naar de Pfalz begin oktober werd gehouden. Deze keer werkten de weergoden mee: vooraf wat regen, tijdens de week prachtig weer en zowaar heel veel paddenstoelen. Grofweg bezochten we vier biotopen: Ooibossen langs de Rijn, Eiken-Haagbeukenbos in de Rijnvlakte, submontaan gemengd bos in de Pfalz en een grasland uit de tijd van Napoleon.

Hardhout-Ooibos

De eerste volle dag van deze Werkweek ging de voltallige groep van 29 deelnemers naar de ooibossen langs de Rijn ter hoogte van Lingenfeld. Hier werden we opgewacht door een aantal Duitse amateurmycologen die voor de vergunning hadden gezorgd om hier buiten de paden naar paddenstoelen te zoeken. Van één van hen kregen we te horen hoe dit prachtige gebied met eiken, essen en populieren van soms twee meter doorsnee ternauwernood behouden is gebleven. Plaatselijke natuuractivisten konden in de jaren zeventig voorkomen dat het bedrijf met een vergunning om hier grind te winnen zijn gang kon gaan. Inmiddels is dit gebied al weer veel jaren een strikt natuureservaat.

Zoals vaker in ooibossen viel het soortenaantal en vooral het aantal exemplaren aanvankelijk tegen. Je kon soms tientallen meters lopen zonder één paddenstoel te zien. Maar opeens kwam er dan een plek waar wat stond, zoals langs een pad met populieren waar een zeer interessante vezelkop groeide. Hij had een opstaande beschubde hoed en een donkergrijze olijfkleurige steel die geheel berijpt was. Onder de microscoop waren gladde sporen te zien en dikwandige cystiden, waarbij de lamelsnede vooral bezet was met clavate cystiden. De determinatie was hiermee niet zo moeilijk. Het ging om de Zwartvoetvezelkop (*Inocybe tenebrosa*) die vrijwel iedereen van ons ge-

Figuur 1. *Rozegele mycena* (*Mycena leptophylla*).
(Foto: Rob Chrispijn)

Figuur 2. *Omphalina discorosea*: ‘Siberische soort’ op 500 km van Nederland. (Foto: Henk Huijser)

zelschap nog nooit had gezien. In Nederland geldt hij als een ernstig bedreigde soort met een gering aantal vindplaatsen in het rivierengebied en plaatselijk in de duinen.

Karakteristiek

De mycoflora van oobossen bestaat, net als bijvoorbeeld die van de kleibossen in Flevoland, in meerderheid uit saprotrofe soorten ofwel afbrekers van humus, hout of ander organisch materiaal. Geslachten die hier goed zijn vertegenwoordigd zijn onder meer *Mycena*, Hertenzwam, Franjehoed, Breeksteeltje en meer van dat spul waar in veel gevallen de microscoop aan te pas moet komen. Verschillende soorten die we hier aantreffen zijn karakteristiek voor oobossen. Bijvoorbeeld een abrikooskleurig kleinood (*Mycena leptophylla*) dat in het Nederlands Rozegele mycena heet, maar waarvan de Verspreidingsatlas (NMV, 2013) nog geen Nederlandse vindplaatsen laat zien. Eveneens typerend voor dit soort bossen is een vrij kleine, bleke franjehoed met bruinige schubjes op de hoed, die in het veld al werd herkend als de Peppelfranjehoed (*Psathyrella sylvestris*), een soort die als *P. populnea* met slechts vijf bezette atlasblokken in Nederland voorkomt.

Een van de hoogtepunten van deze dag was de vondst van een donker purperbruin paddestoeltje op dode populierenstammen. Een der deelnemers had deze soort eerder in Siberië gezien, waar hij eveneens groeit op dikke populierenstammen die na honderd jaar van ouderdom zijn omgevallen. Het betreft hier *Omphalina discorosea*, een trechtertje met een roze-bruine hoed die tot vier cm kan worden. In Siberië algemeen, maar in Europa veel zeldzamer en in deze streken mogelijk een soort van oobossen.

Bossen op basische bodem

We waren gehuisvest in een jeugdherberg in Neustadt, een met Duitse grondigheid gerund onderkomen dat uitstekend voldeed. Neustadt is genesteld tegen de heuvels van de Pfalz en kijkt uit over het zo’n twintig kilometer brede dal van de Rijn. Dit dal vormt een vruchtbare

vlakte die al vele eeuwen in cultuur is gebracht: enorme akkers waar groente wordt geteeld en vooral veel wijngaarden. Neustadt heet niet voor niets voluit “Neustadt an der Weinstrasse”. De vele fraaie stadjes zijn er helemaal op ingericht met overal aansporingen aan toeristen om toch vooral eens wijn te komen proeven. Met de vele wegen en het drukke verkeer kan een bezoeker zich nauwelijks voorstellen dat er hier nog plaats is voor natuur. Maar excursie-coördinator Chiel Noordeloos en zijn man Johan van Dongen komen hier al bijna twintig jaar en wisten ons feilloos naar de goede plekken te leiden. Want niet het hele Rijndal is agrarisch gebied. Daar waar de grond teveel stenen bevatte om goed in cultuur gebracht te worden, konden zich, zeker naar Nederlandse maatstaven, flinke bossen ontwikkelen.

Eiken-Haagbeukenbos

Op de meer vruchtbare delen van deze bossen stond Eiken-Haagbeukenbos, een associatie die in Nederland haar zwaartepunt heeft in de Zuid-Limburgse hellingbossen en een bostype dat rijk aan bijzondere paddenstoelen kan zijn. Met name in het Bellheimerwald lag een stuk waar paddenstoelenliefhebbers het zo haar hun zin hadden dat er in de loop van de week nog een tweede excursie naar toe is gegaan. Op een paar hectare groeiden vele tientallen soorten paddenstoelen, waaronder veel gordijnzwamen, russula's, stekelzwamen, Hoorn van overvloed (*Craterellus cornucopioides*), het Schaapje (*Lactarius vellereus*), en de Streephoedridderzwam (*Tricholoma sejunctum*). Ook de Inktviszwam (*Clathrus archeri*) was van de partij en overal lagen fotografen op hun buik om dit alles zo mooi mogelijk in beeld te brengen.

Zeldzaam trio

Omdat het regenwater uit de Pfalz ergens naar toe moet, lopen er in deze streek veel beken richting Rijn. Zo ook bij de ‘Knittelsheimer Mühle’, een beukenbos waar ook weer veel Inktviszwammen groeiden. Hoe spectaculair ook, bij voldoende herhaling verliezen zelfs die iets van hun glans. *Lepiota*-liefhebber Henk Huijser speurde al enige tijd de omgeving af of hij iets van zijn gading kon vinden. En zowaar bij een wat rommelige bosrand

Figuur 4. Bellheimerwald met beek (zie ook de Column elders in deze Coolia). (Foto: Rob Chrispijn)

Figuur 3. Inktviszwam (*Clathrus archeri*) (Foto: Rob Chrispijn)

Figuur 5. *Leucoagaricus wychanskyi*. (Foto: Henk Huijser)

met verspreide brandnetels vond hij de eerste interessante parasolzwammen van deze week. Verderop langs de beek gloorde een nog veelbelovender gebied: een populierenaanplant met ijle brandnetelbegroeiing. Hier was de oogst aan parasollen spectaculair. Vooral het

geslacht *Leucoagaricus* was goed vertegenwoordigd met onder meer de Gespikkelde (*Leucoagaricus marriagei*), de Zand- (*L. menieri*) en de Knolchampignonparasol (*L. wychanskyi*). In Nederland een zeer zeldzaam trio met de grootste trefkans in Zuid-Limburg. De Knolchampignonparasol kan ook in wijde zin (sl) worden opgegeven, inclusief de Duinboschampignonparasol. Omdat Henk bij de Knittelsheimer Mühle prachtig materiaal kon verzamelen van de Knolchampignonparasol en hij een paar dagen later in een oobos een mooie collectie vond van de Duinboschampignonparasol konden beide soorten goed met elkaar vergeleken worden. De verschillen zijn aanmerkelijk. Zo is de Knolchampignonparasol duidelijk groter en doet hij zijn Nederlandse naam eer aan door over een knollige steelbasis te beschikken. Daarbij is deze soort wat krachtiger gekleurd, met vaak duidelijker velumresten op de hoed dan bij de Duinboschampignonparasol. Ook is er een verschil in sporengrootte, evenals de vorm van de eindcellen van de hyfen op de hoedhuid, precies zoals Vellinga in de FAN aangeeft. Bij goede collecties zouden beide soorten dus niet met elkaar verward hoeven worden.

Soepborden

Behalve te stenig kan een gebied ook te nat zijn om in cultuur te brengen. Dit geldt bijvoorbeeld voor Herxheim, een gemengd bos op löss. Op zich dus vruchtbare grond, maar blijkbaar vroeger te moeilijk om voldoende te ontwateren. Daardoor kon zich een prachtig gebied ontwikkelen dat deels bestaat uit Eiken-Haagbeukenbos met veel afwateringsgreppels, terwijl een ander deel gevormd wordt door een soort hakhout met vooral Hazelaar, wat Veldiep en Es. In dit bos stonden een paar bijzondere gordijnzwammen, zoals de Dikke gordijnzwam (*Cortinarius balteatoalbus*), een ook in Duitsland zeldzame soort die in Nederland van acht vindplaatsen bekend is. De meest bijzondere gordijnzwam van deze excursie was *Cortinarius praestans* die al heel lang op Buitenlandse Werkweken niet meer was waargenomen. Het is een soort met roodbruine tot chocoladebruine, gerimpelde hoeden die wel zo groot als soep-

Figuur 6. *Cortinarius praestans*, zo zeldzaam dat je er vrolijk van wordt. (Foto: Geert de Vries)

borden kunnen zijn. Geen paddenstoel die je makkelijk over het hoofd ziet, temeer daar ze meestal in flinke groepen verschijnen, zoals op de foto te zien is.

Vanaf het midden van de zeventiger jaren is deze gordijnzwam in Duitsland sterk achteruitgegaan als gevolg van de hoge stikstofdepositie. Zo rond de eeuwwisseling is er sprake van een lichte opleving, maar deze soort wordt nog wel steeds als kwetsbaar beschouwd.

Zure bossen

De Pfalz is al een paar keer genoemd, maar pas na enkele dagen ging er een eerste excursie naar toe. Vooraf waren we gewaarschuwd door Chiel dat de mycoflora natuurlijk heel anders zou zijn dan die we in het Rijndal waren tegengekomen. In feite zou het paddenstoelenaanbod meer lijken op wat we in Nederland kunnen aantreffen. Inderdaad kwamen we nogal wat soorten tegen die we ook van ons eigen land kennen, maar dan wel van een Nederland op z'n allermooist. Want hoe vaak kom je bij een binnenlandse excursie zowel Pronksteelboleet (*Boletus calopus*), Bloedplaatgordijnzwam (*Cortinarius phoeniceus*) en Bloemkoolzwam (*Ramaria botrytis*) tegen? Daarbij zagen we nog heel wat meer bijzonderheden op de excursie naar het Teufelstal annex Stilles Tal, tijdens een prachtige wandeling langs een beek door een gemengd bos met soms enorme bomen. Veel stond gewoon langs het pad, zoals de Violetvlekkende melkzwam (*Lactarius uvidus*) of een variëteit van de Zeepzwam met donkere vlokjes op de steel (*Tricholoma saponaceum* var. *squamosum*). Of neem de fraai gele Saffraanamaniet (*Amanita crocea*) of de evenmin te versmaden Amethystcantharel (*Cantharellus amethysteus*).

Bij dit soort vondsten word je er aan herinnerd dat de bodem dan misschien wel zuur is, want kalkarm, maar over het algemeen heel wat meer mineralen bevat dan een gemiddeld voedselarm zandgrondbos bij ons op het pleistoceen. Een deel van die mineralen zullen een licht bufferende werking hebben waardoor plaatselijk de zuurgraad niet al te laag zal

Figuur 7. *Tricholoma saponaceum* var. *squamosum*. (Foto: Rob Chrispijn)

De Vermiljoengordijnzwam (*Cortinarius cinnabarinus*) (Henk Huijser)

Als paddenstoelenliefhebber blijven je bepaalde vondsten en determinaties, om wat voor reden dan ook, soms veel langer bij dan andere. Zo staan een paar soorten uit het vroegere geslacht *Dermocybe* mij nog zeer helder voor de geest, mogelijk omdat deze erg fotogeniek of zeer zeldzaam waren, maar zeker ook omdat mijn eerste stappen in de toen nieuwe druk van 'Moser' (1978) onder andere gezet werden in zijn *Dermocybe*-tabel. In verloop van de tijd zijn mij de meest opvallende soorten uit die tabel wel onder ogen gekomen, echter met uitzondering van de Vermiljoengordijnzwam (*Cortinarius cinnabarinus*). Oordelend naar de beschrijving van deze soort in de literatuur één van de mooiste en opvallendste soorten uit dit geslacht. Een blik in de Verspreidingsatlas laat zien, dat in ons land de kans niet groot is om deze fraaie paddenstoel een keer te ontmoeten, zeker niet in het overbemeste en verzuurde zuidoost Brabant. Ook in het buitenland had ik de soort nooit onder ogen gehad tot aan de excursie van 3 oktober naar het Modenbachtal en de Frankenberg. Op een afstand van zeker tien meter van het pad op een hellinkje met Beuk stond een groepje van deze soort er zo stralend bij, dat het mij een raadsel was waarom een al gepasseerde grote groep van toch fanatieke paddenstoelenzoekers, van deze 'straling' niets had opgevangen. Het grappige was, dat op dat moment - zonder de soort ooit gezien en gedetermineerd te hebben - mij onmiddellijk duidelijk werd, welke soort daar zo stond te vlammen. Terug op onze basis voor de zekerheid toch maar even wat nagekeken en wel met de nieuwe *Funga Nordica* (Knudsen e.a. 2012), vooral ook om te zien of er sinds 'Moser' (1978) betreffende deze soort wat veranderd was, tenslotte zitten we al enige tijd in het moleculaire tijdperk. De veranderingen hier kort samengevat: het geslacht *Dermocybe* is gedegradeerd tot een sectie binnen het ondergeslacht *Cortinarius*. Deze sectie bevat met een paar uitzonderingen gelukkig nog een groot deel van de soorten uit het vroegere geslacht *Dermocybe*. Het gaat

Figuur 8. Vermiljoengordijnzwam (*Cortinarius cinnabarinus*)
(Foto: Henk Huijser)

hierbij om soorten zonder hygrophane hoed. Eén van die uitzonderingen is echter wel de hier besproken Vermiljoengordijnzwam, die nu o.a. vanwege een hygrophane hoed enigszins verrassend uitgesleuteld moet worden in het subgenus *Telamonia*, waar deze direct naast de Roodvoetgordijnzwam (*C. bulliardii*) uitkomt. Daardoor bestaan er nu toch nog mooie *Telamonia*'s!

uitvallen en we paddenstoelen zien, zoals de Amethystcantharel, die we in Nederland alleen in Zuid-Limburg tegenkomen.

Tijdens deze excursie zijn maar liefst 28 soorten Russula's waargenomen, waaronder de Pastelrussula (*Russula amoena*). Dit is een soort waarvan betwijfeld wordt of de weinige Nederlandse opgaven wel betrouwbaar zijn. Hier konden we goed zien hoe variabel de hoedkleur kan zijn. Maar dat geldt voor veel meer soorten en Russula-specialist Ronny Boeykens zal aan het eind van dit verslag nog aandacht aan dit punt besteden.

Geeuwsoort

Hoe snel gewenning optreedt, is op zo'n week altijd weer verwonderlijk. Een soort waar je thuis een gat voor in de lucht springt, wordt na een paar soortenrijke dagen amper meer bekeken. Zoals iemand uit de groep opmerkte: de Rossige stekelzwam (*Hydnum rufescens*) is ook al een geeuwsoort geworden.

Een ieder loopt zijn eigen excursie, zelfs op een pad als dit waar je óf beneden naar de beek kon óf steil naar boven de berg op. Beide mogelijkheden waren meestal niet aantrekkelijk, dus bleven de meesten gewoon op het pad. Toch hebben we lang niet allemaal dezelfde soorten gezien. Dat blijkt 's avonds in de gezamenlijke werkruimte of achteraf wanneer je de totaalijst toegestuurd krijgt. Een mooie en bij ons zeer zeldzame korstzwam als het Gouden plooienvlies (*Pseudomerulius aereus*) zullen veel deelnemers gemist hebben. Evenals een zeldzaam hazenoer (*Otidea tuomikoskii*). Vaak worden soorten als deze opgemerkt door mycoloogen die er een neus voor ontwikkeld hebben, omdat ze in een bepaalde groep of geslacht extra geïnteresseerd zijn. Atte van den Berg determineerde dit Hazenoer van oudere sparrenbossen op kalkhoudende bodem. In een volgende Coolia zal hij hier uitgebreider over berichten, evenals over enkele andere bijzondere asco-vondsten van deze werkweek.

Oud, onbemest grasland

De Ebenberg (Eef Arnolds)

Begin oktober bezocht een groep de Ebenberg, een toepasselijke naam voor een lage, van boven vrijwel vlakke heuvel direct ten zuiden van de stad Landau. Dit streng beschermde natuurreserveaat van 180 ha is alleen met speciale vergunning toegankelijk voor onderzoek. We werden bij de toegang tot het terrein opgewacht door twee vrijwilligers van de regionale natuurstudie- en natuurbeschermingsorganisatie Pollichia die ons verder begeleidden. De Ebenberg is het enige gebied in Rheinlandt-Pfalz waar nog eeuwenoude, schrale graslanden voorkomen op de kalkrijke löss die een groot deel van deze streek bedekt. Het overige deel van deze zeer vruchtbare grond wordt intensief agrarisch gebruikt.

De Ebenberg is al sinds de Middeleeuwen als gemeenschappelijke weide in gebruik bij boeren uit de omgeving. Rond 1800 werd op gezag van Napoleon dit gebied gevorderd om als militair oefenterrein te dienen. In de jaren erna heeft het tot 1999 deze functie behouden, waarna het door de deelstaatregering als beschermd natuurgebied is aangewezen.

De vegetatie op de Ebenberg lijkt op die van kalkgraslanden in Zuid-Limburg met soorten als Gevinde korststeel, Grote wilde tijm en Voorjaarsganzerik. Maar door de diepe bodem zonder kalksteenondergrond is de kruidlaag veel productiever en groeien er talrijke zoomplanten als Wilde marjolein, Gewone agrimonie en Borstelkrans. Wat dat betreft is de overeenkomst wellicht groter met oude, schrale dijkellingen langs de grote rivieren en in

Zeeland. Zonder maaien of begrazing ontstaat hier snel bos. Flinke onbeheerde stukken van de Ebenberg zijn al dichtgegroeid met ondoordringbaar sleedoorstruweel.

Eer

In de monografie van de Ebenberg staat een lijst van de tot dan toe aangetroffen paddenstoelen (Zehfuss in Himmler et al., 2009). Nou ja, lijst; het gepubliceerde lijstje telt slechts 42 soorten, waaronder 29 bospaddenstoelen en 13 graslandbewoners. De meest opvallende soort is de Gesteelde stuifzwam (*Tulostoma brumale*), die in ons land vrijwel beperkt is tot schrale, kortgrazige duingraslanden, maar in Centraal-Europa wijd verbreid voorkomt op kalkgraslanden en rivierduinen. We hebben die paddenstoel bij ons bezoek overigens niet aangetroffen. Er werd slechts één wasplaat vermeld, het Sneeuwzwammetje (*Hygrocybe virginea*), en geen enkele satijnzwam of knotszwam. Het zag er naar uit dat hier voor ons wel wat eer te behalen viel.

De paddenstoelen in het grasland bleken echter in eerste instantie dun gezaaid. Enkele soorten vielen van verre op, zoals in een wat verruigd gedeelte een reusachtige heksenkring van de Karbolchampignon (*Agaricus xanthoderma*) met een doorsnede van 45 meter. Zulke grote mycelia wijzen er op dat de bovengrond lange tijd niet omgewerkt is. Maar in het algemeen moest je goed speuren tussen de dichte, nog niet gemaaide kruidenvegetatie om daaronder wat van je gading te vinden. Zoals vaak in dit soort terreinen waren er grote stukken waar vrijwel niets groeide en dan plotseling, zonder aanwijsbare oorzaak, trof je een plek waar allerlei klein spul bij elkaar stond. En daar zaten genoeg interessante zaken tussen.

Satijnzwammen

Begin oktober wordt de mycoflora van schrale graslanden gewoonlijk nog gedomineerd door satijnzwammen. Dat was ook hier het geval. Er werden van deze groep elf soorten aangetroffen, in ons land bijna allemaal zeldzaamheden die vooral in Limburgse kalkgraslanden en op dijkhellingen voorkomen, zoals de Groensteelsatijnzwam (*Entoloma incanum*), altijd weer verrassend met zijn haast fluorescerend oplichtende, geelgroene steel. Er groeiden veel staalsteeltjes met een bruine, doorschijnend gestreepte hoed en een blauwe tot staalgrijze steel. Het bleek om drie verschillende soorten te gaan: het Bleek staalsteeltje (*E. lividocyanulum*),

het Bleekbruin staalsteeltje (*E. sodale*) en het Somber staalsteeltje (*E. poliopus* var. *parvisporigerum*). De Nederlandse namen suggereren verschillen in hoedkleur, maar die vertonen in de praktijk een grote overlap, zoals de foto's van deze drie soorten in de monografie van Noordeloos (2004)

Figuur 9. Bleek staalsteeltje (*Entoloma lividocyanulum*). (Foto: Eef Arnolds)

aantonen. De microscopische verschillen zijn doorslaggevend: een fertiele lamelsnede bij het Bleek staalsteeltje, zeer brede, opgeblazen cheilocystiden bij het Bleekbruin staalsteeltje en smallere, knotsvormige cheilocystiden bij het Somber staalsteeltje.

Van een groepje staalsteeltjes met een geheel geschubde, donker grijsbruine hoed bleek de steel donkerblauw en bezet met fijne vlokjes en vezels: de zeer zeldzame Blauwvlokkige satijnzwam (*E. coeruleoflocculosum*). Bij een ander groepje met een wat lichtere hoed was de steel bovenaan bruin en in de onderste helft blauw: de al even bijzondere *Entoloma glaucobasis*, nog niet uit Nederland bekend. Tenslotte bleek een onooglijk, half vergaan satijnzwammetje met een bruine, gewelfde hoed onder de microscoop ook iets heel bijzonders te zijn: de Zinksatijnzwam (*E. calaminare*), onder meer gekenmerkt door grote, flesvormige cystiden aan de lamelsnede. Hij is oorspronkelijk beschreven van een zinkweide langs de Geul in Zuid-Limburg en sindsdien slechts enkele keren in Europa gevonden (Noordeloos, 1992).

Koralen

Voor wasplaten was het nog aan de vroege kant en ze kwamen dan ook mondjesmaat voor. Maar dat gold niet voor een derde groep van karakteristieke graslandpaddenstoelen: knots- en koraalzwammen. Ze waren goed vertegenwoordigd met zeven soorten, waarbij de twee koraaltjes een eervolle vermelding verdienen. Het Lila koraaltje (*Ramariopsis pulchella*) is een beeldschoon, subtiel koraalzwammetje met de kleur van amethyst of iets helderder lila. De verspreidingsatlas van West-Duitsland vermeldt vijf vindplaatsen (Krieglsteiner, 1991). Daar zal ondertussen stellig wat bijgekomen zijn, maar het blijft een grote zeldzaamheid. De andere soort, *Ramariopsis subtilis*, spreekt minder tot de verbeelding. Het is een tenger, wit, aan de top spaarzaam vertakt koraaltje dat aan de voet bruin is aangelopen. De sporen zijn met $3,5\text{--}4,5 \times 3\text{--}3,5 \mu\text{m}$ erg klein (Knudsen & Vesterholt, 2012). De soort is pas vorig jaar voor het eerst in Nederland aangetroffen, en wel in een schraal stukje grasland op bekalpte keileem in de natuurruimte van Eef Arnolds bij Beilen. De bijgevoegde foto is van die plek

Figuur 10. Links: *Ramariopsis subtilis*, uit eigen tuin.
Figuur 11. Rechts: Koraaltrilzwam (*Tremellodendropsis tuberosa*) (Foto's: Eef Arnolds)

afkomstig. De talrijkste koraalachtige paddenstoel was eveneens wittig, meer gedrongen en opvallend taai. Het bleek de Koraaltrilzwam (*Tremellodendropsis tuberosa*), een in heel Europa uiterst zeldzame soort die in Nederland vroeger voorkwam op een dijk bij Elsloo, maar daar al lang verdwenen is. De genoemde atlas van Duitsland toont één stip in de buurt van Goslar, honderden kilometers ten noordoosten van Landau.

Topje van de ijsberg

Als laatste van de vele interessante graslandpaddenstoelen verdient de Kleine spechtinktzwam (*Coprinopsis stangliana*) vermelding, een opvallende, middelgrote inktzwam met witte velumvlokken op een grijze hoed. Het is een zeer kenmerkende soort van graslanden op kalkrijke leem en klei en in Nederland wederom in een paar Limburgse kalkgraslanden gevonden. Ook dit is weer een paddenstoel die in West-Duitsland slechts van een handvol vindplaatsen bekend is (Krieglsteiner, 1991) en ook elders in Europa zeer zeldzaam is.

Uiteindelijk telde de lijst van de Ebenberg 122 soorten, een forse uitbreiding ten opzichte van de tot nu toe bekende mycoflora. Belangrijker dan dit getal is voor de bescherming van dit terrein het voorkomen van een groot aantal zeldzame, alom bedreigde schraallandpaddenstoelen. En onze vondsten vormen ongetwijfeld slechts het topje van de ijsberg. Het zou de moeite waard zijn om dit terrein eens in een natte novembermaand te bezoeken, als de wasplaten hoogtij vieren!

Eindafrekening

Deze week zijn er in totaal 776 soorten gevonden. Daaronder zaten slechts vier boleten, maar liefst 47 soorten gordijnzwammen, 21 ridderzwammen, 30 melkzwammen en wel 51 soorten russula's.

Figuur 12. Zwartwordende cantharel (*Cantharellus melanoxeros*).
(Foto: Rob Chrispijn)

Veel bijzonderheden moeten hier ongenoemd blijven om het uithoudingsvermogen van de lezer niet verder op de proef te stellen. Maar het zal duidelijk zijn dat de oogst aan paddenstoelen rijk is geweest. De Zwartwordende cantharel (*Cantharellus melanoxeros*), de Sombere violetmelkzwam (*Lactarius violascens*), de Bleke collybia (*Gymnopus hariolorum*), we hadden er graag aandacht aan besteed,

maar hier moet het bij blijven. Er volgt alleen nog een stuk over de variabiliteit van russula's. Als mens zijn we zo visueel ingesteld dat het ons moeilijk valt om grote kleurverschillen zomaar te negeren. Toch is dat binnen de Russula-kunde vaak noodzakelijk om tot een goede determinatie te komen. Lees en huiver:

Figuur 13. De *Jodoformrussula* (*Russula turci*) vermomd als *Duinbosrussula* (*R. cessans*). (Foto: Rob Chrispijn)

Werkweekrussula's (Ronny Boeykens)

Door de vele bijzondere russula's was de werkweek naar de Pfalz voor mij een van de hoogtepunten van het afgelopen seizoen. Met ruim 50 verschillende soorten over de week, waarvan 28 op één excursie (Teufelsbachtal in de Pfalz) mag deze werkweek wat russula's betreft meer dan geslaagd genoemd worden.

De wandeling op de aankomstdag was een goede start voor deze vruchtbare werkweek. We hadden de kans om drie verwante soorten in elkaars buurt aan te treffen, namelijk de aan spar gebonden Purperrode russula (*Russula queletii*) en de aan den gebonden Duivelsbroodrus-sula (*R. drimeia*) en de Appelgeurrussula (*R. torulosa*).

Ook op de eerste dag kreeg ik van Roel Douwes enkele nog na te kijken russula's van een ander gebied, waar ik in eerste instantie geen naam voor wist. Deze soort werd door mij microscopisch gedetermineerd als de Jodoformrussula (*R. turci*). Door zijn variabele hoedkleur is hij deze week nog vaak onder mijn microscoop terecht gekomen. Het is een zacht smakende dennenbegeleider die zowel op zwak zure als basische bodem kan voorkomen. Het bijzondere is dat we zoveel kleurvariaties tegenkwamen dat vaak gedacht werd dat het om een andere soort ging, bijvoorbeeld de Duinbosrussula (*R. cessans*). De kleurstelling van sommige collecties of afzonderlijke exemplaren varieerde van (rode)wijnkleurige tinten – soms zelfs met bruin erin – tot alle violet-lila-purperen tinten die je kan bedenken, waarbij ook groenige vlekken in het hoedcentrum konden voorkomen tot zelfs volledig geel-groenige exemplaren. Meestal was de rand bleker en hebben verse exemplaren een matte hoedhuid. En bij de oudere exemplaren is de jodoformgeur uiteraard een goed herkenningsmiddel.

Verder zou ik een interessante soort uit het Pfalzerwald (Teufelsbachtal) nader willen toelichten. Het betreft de Pastelrussula (*R. amoena*) die we enkele keren vonden bij Zilver-spar. Het is een onmiskenbare soort met een fluwelige hoed die je kunt vergelijken met een perzik-huidje. De kleur van de eerste vondsten was steeds onmiskenbaar purper tot purperblauwig, maar op een bepaald moment vonden wij de nog zeldzamere groene vorm, nl. *R. amoena forma viridis*. De Pastelrussula heeft een vissige geur bij oudere exemplaren, maar is makkelijk

Figuur 14. *Russula amoena* (Aquarel: Eef Arnolds)

te onderscheiden van echte Vissige russula's door de zacht roze reactie met FeSO_4 . Want Vissige russula's uit de *Xerampelina* groep vertonen allemaal een donkere groenige reactie. De Pastelrussula kleurt violet-wijnkleurig met fenol, een goed onderscheid met verwante soorten als de Paarsstelige pastelrussula (*R. violeipes*) en de Valse pastelrussula (*R. amoenicolor*), die beide een bruinige reactie hebben met fenol.

Loftrompet

Zoals een deelnemer na afloop opmerkte: vroeger werd vaak de loftrompet gestoken over Buitenlandse Werkweken, maar sinds ik in de gelegenheid ben om er aan deel te nemen, viel het me altijd wat tegen. Maar deze week in de Pfalz heeft me helemaal overtuigd.

Dat lag natuurlijk in de eerste plaats aan de vele paddenstoelen. Maar belangrijk was ook de leiding door Chiel Noordeloos en Johan van Dongen: geduldig, relaxed en zeer ter zake kundig. Alleen al daarom was het een domper toen Chiel aan het eind van de week aankondigde dat dit de laatste week is die hij als coördinator heeft begeleid. Wegens gezondheidsredenen moet hij deze taak neerleggen.

Een groot voordeel was dat er, naast Chiel, nog een paar andere topmycologen aanwezig waren met een brede kennis, waar je met een moeilijke soort terecht kon en die soms ter plekke van een naam werd voorzien. En voor wie helemaal vastliep met een soort was er altijd nog de jonge wijn van dit seizoen – meer een veredeld druivensap in plastic containers – waar Johan voor zorgde en die niet per se bijdroeg aan een juiste determinatie, maar wel de stemming zeer verhoogde.

Met dank aan Ellen Huijser en Nel Bulthuis voor het samenstellen van de totaalijst.

Literatuur

- Himmler, H., D. Lange & O. Röller. 2009. Der Ebenberg bei Landau. Ein Nationales Naturerbe. Pollichia Sonderveröffentlichung Nr. 16.
- Knudsen, H. & J. Vesterholt. 2012. Funga Nordica: Agaricoid, Boletoid, Clavarioid, Cyphelloid and Gasteroid genera. Nordsvamp, Copenhagen.
- Krieglsteiner, G.J. 1991. Verbreitung der Grosspilze Deutschlands (West). Band 1: Ständerpilze. Eugen Ulmer, Stuttgart.
- Moser, M. 1978. Die Röhrlinge und Blätterpilze. Ed. 4. In Gams, Kleine Kryptogamenflora, Vol. IIb/2. Stuttgart.
- Noordeloos, M.E., Th.W. Kuyper & E.C. Vellinga. 2001. Flora Agaricina Neerlandica vol. 5.

